

SOME ARCHAEOLOGICAL AND LITERARY EVIDENCE CONCERNING THE LENGTH OF THE CHURCH MUSIC IN ROMANIA

Marius Constantin Murariu
Rev. PhD., Lecturer at „Saint Apostle Andrew” Faculty of Theology,
„Ovidius” University of Constanța

Abstract: Through the conquest of the North-Danube Kingdom of Dacia by the Romans, at the beginning of the second century, the spread of the Gospel became stronger, an important factor being the roman colonization of the Dacian territories. Although we do not have much written evidence regarding the church music practiced by our ancestors, however, its existence cannot be disputed.

Keywords: Church music, Saint Presbyter Montanus, Saint Sava of Buzău, archaeology, literature.

Pătrunderea Creștinismului în Tracia, iar mai apoi în Dacia, a adus cu sine și un nou element alcătuitor în domeniul muzicii: cântarea creștină. *"Dacă muzica n-a lipsit niciodată din practicarea unui cult, fie el cât de simplu, trebuie să admitem că muzica n-a lipsit nici din cultul creștin practicat de populația străromână"*¹.

Etnogeneza poporului român a fost una creștină, ori acest fapt denotă că încă din secolul I, din timpul propovăduirii Sfântului Apostol Andrei în ținuturile cuprinse astăzi sub jurisdicția canonică a trei eparhii ortodoxe române, Tomis, Tulcea și Dunărea de Jos, s-au intonat imne în cinstea lui Hristos². Ulterior, prin cucerirea Daciei nord-dunărene de către romani, la începutul secolului al II-lea, răspândirea Evangheliei s-a întetit, un factor important al său fiind colonizarea. Deși nu avem multe dovezi scrise cu privire la cântarea bisericească practică de către strămoșii noștri, totuși existența acesteia nu poate fi contestată deoarece *"prezența cântării în slujba ortodoxă și relația sa intimă cu aceasta se constată de asemenea dea lungul întregii istorii bizantine, când s-a structurat cultul actual al Bisericii Ortodoxe, dar și atunci când urmărim rădăcinile cântării liturgice creștine, într-o succesiune neîntreruptă, până în primele secole de după venirea Mântuitorului Iisus Hristos - unde aflăm numeroase mărturii indirecte (literare), atunci când documentele muzicale lipsesc"*³.

De altfel, faptul că în Biserica noastră cântării ortodoxe i s-a acordat dintotdeauna o remarcabilă atenție poate fi confirmat prin descoperirile arheologice, nu puține la număr, care au scos la iveală inscripții funerare, mărturii din secolele III - VI, aparținând unor morminte de neofiți (νεόφυτοι, νεοφωτιστοι), ascultători (audientes, ακρωμένοι), citeți (lectores, αναγνωστης), iconomi, ipodiaconi, pe lângă diaconi, preoți și episcopi⁴.

Lipsa documentelor cu privire la pătrunderea și felul cântării creștine pe teritoriul ocupat de poporul nostru nu trebuie să ne descumpănească, deoarece izvoare scrise care să exprime ce formă avea cântarea eclesială nu există nici măcar pentru Bizanț, fără ca acest lucru să împiedice acceptarea universală a axiomei "muzicii de origine bizantină". *"Dacă se*

¹ Gheorghe Ciobanu, *Muzica bisericească la români*, în BOR, XC, nr.1-2, București, 1972, p.163.

² Sf.Iustin Martirul și Filosoful, *Dialogul cu Iudeul Trifon*, XVII, în *Apologeti de limbă greacă*, col.PSB, vol.2, Ed.IBMBOR, București, 1980, p.230.

³ Pr.Vasile Grăjdian, *Studii de Teologie Imnografică*, Ed.Universității "Lucian Blaga", Sibiu,2008., p. 49.

⁴ Sebastian Barbu Bucur, *Învățământul psaltic până la reforma lui Hrisant. Școli și propedii*, în G.B., nr.3-4, 1980, p.481.

admite că *imnografia n-a început decât în secolul al V-lea și că până în acel secol nu s-au putut difuza cărțile de cult, decât începând cu octoihul Sfântului Ioan Damaschin, atunci sigur că muzica religioasă n-a fost cunoscută de creștinii români. Dar cum odată cu cultul se admite în mod cert că a pătruns și muzica religioasă bizantină, înseamnă că și la noi exista o astfel de muzică. Ce formă avea aceasta nu se știe, fiindcă nici pentru Bizanț nu s-au păstrat documente. Deci dacă admitem - și trebuie - că muzica n-a lipsit niciodată din practica creștină la străromâni. S-au copiat multe manuscrise slave pentru români între sec.XI-XIV (numai text), dar nici unul nu s-a scris pe teritoriul României în perioada aceasta. Cele care se păstrează și azi în diverse biblioteci din țară sunt aduse ulterior din alte părți în țara noastră*⁵.

Menționarea unor ascultători, citeți și ipodiaconi în inscripțiile antice descoperite la noi denotă că aceștia, alături de ierarhia sacramentală, alcătuiesc colectivul primilor cântăreți, psalți și imnografi ai Bisericii Ortodoxe Române⁶.

Dintre inscripțiile care indică neofiți - creștini care urmaseră cursurile de inițiere în credință de la învățătorii creștini (cateheți), deprinzând cu siguranță și cântările bisericesti esențiale⁷, și fuseseră de curând botezați - putem semna pe aceea în limba greacă de pe blocul de calcar din secolul V de la Tomis, care constă într-o dedicație pe care un "nou luminat" (nou botezat) o face fericitului Timotei, episcopul de Tomis care a participat la Sinodul III Ecumenic de la Efes (431): "*Fericitului Timotei, din partea lui Dinias, de curând botezat (νεοφωτίστος) Emmanuel*"⁸, sau fragmentul dintr-un sarcofag de marmură de secol V pe care este incizat: "*Milostiv (fii, Doamne) cu cei fără trupuri + Aici odihnește Alexandru, neofitul*"⁹.

Inscripția funerară a citețului Heraclides, din secolul al V-lea, care face aluzie la lupta purtată de Biserica Ortodoxă împotriva ereziilor hristologice, precizează că Heraclides aparținea Ortodoxiei: "*Aici odihnește Heracleides, citeț al Sfintei Biserici Universale*"¹⁰. O placă de mormânt, datând din secolul al IV-lea, este închinată Teodulei, fiica preotului Patricius¹¹. Alte două inscripții, de secol VI, descoperite la Tomis, aparțin, una soției unui ipodiacon sirian, Pavel¹², iar cealaltă fiicei lui Ioan, iconomul (πραγματευτου) bisericii Sfântului Ioan din Tomis¹³.

Un alt exemplu constă în inscripția de la Sucidava (Celei, Corabia, jud.Olt) din secolul al VI-lea care atestă numele unui preot: "*Lukonochos, fiul lui Lykatios, presbiter*"¹⁴. "*Începând din secolul al IV-lea, deci după retragerea romană de pe teritoriul Daciei, și mergând până prin sec.al IX-lea, există și numeroase mărturii arheologice (obiecte și lăcașuri de cult, cimitire creștine), ca și atestări de martiri și misionari, ce constituiau tot atâtea dovezi ale continuității Creștinismului în ținuturile locuite de strămoșii noștri - fiind*

⁵ Diac. Asist.univ.Nicu Moldoveanu, *Op.cit.*, p.156.

⁶ Sebastian Barbu Bucur, *Cultura muzicală de tradiție bizantină pe teritoriul României în secolul XVIII și începutul secolului XIX și aportul original al culturii autohtone*, Ed.Muzicală, București, 1989, p.31.

⁷ Deprinderea cântării nu înceta după Botez. Ea se preda și celor botezați, de către cateheți sau îndrumători, așa cum este cazul Sfântului Sava de la Buzău, care fusese instruit în muzica bisericească de către îndrumătorul său, preotul Sansala, după cum demonstrează I.Ionescu în studiul *Sansala, primul preot daco-roman atestat documentar*, în *M.O.*, nr.5-8, 1970, p.488.

⁸ I.Barnea, *Arta Creștină în România*, vol.I, Ed.IBMBOR, București, 1979, pp.56-57.

⁹ *Ibidem*, pp.58-59.

¹⁰ Adrian Rădulescu, *Bazilici și monumente creștine în contextul etnogenezei românești din secolele III-VII în Dobrogea*, în *Monumente istorice și izvoare creștine*, Ed.Arhiepiscopiei Tomisului și a Dunării de Jos, Galați, 1987, p.34.

¹¹ I.Barnea, *Arta...*Op.cit., pp.60-61.

¹² *Ibidem*, pp.86-87.

¹³ *Ibidem*, pp.76-77.

¹⁴ *Ibidem*, pp.122-123.

bine cunoscut și faptul că până în sec. al VII-lea ținuturile daco-romane au ținut de episcopatele de pe malul drept al Dunării, din Illyricum și Scythia Minor"¹⁵.

Dar Iliricul era o prefectură în a cărei componență intra, încă din secolul al IV-lea, dioceza Dacia situată la sud de Dunăre și alcătuită din următoarele provincii traco-daco-romane: Dacia Mediterranea, Moesia Prima (Superior), Praevalitana, Dardania și Dacia Ripensis. Iar Scythia Minor intra, alături de Europa și Tracia, Moesia Secunda (Inferior), Rhodope și Haemimontium în cadrul diocezei traco-greco-romane Tracia, care, ca și dioceza Italiei pentru Apus, era cea mai strălucită unitate administrativă a *Pars Orientis*, cea a capitalei Imperiului de Răsărit: Constantinopol.

Astfel, clericii misionari veniți la nordul Dunării din aceste dioceze, ele însele înzestrate cu o însemnată componentă daco-romană, au introdus aici ca limbi de cult și de cântare latina și greaca, pe lângă limba străromână, care deja se afla în formare în secolul al IV-lea. "*Limba folosită în cult și în cântarea asociată acestuia de-a lungul secolelor de început pare să fi fost în primul rând latina - de remarcat faptul că termenul "cântare-cântec"(folosit astăzi pentru muzica vocală, laică sau bisericească) este și el de origine latină (canticum). Dar este posibil să se fi folosit și o limbă română străveche sau chiar și limba greacă, pe măsură ce partea de răsărit a Imperiului Roman, mai apoi devenit Bizantin (unde limba greacă era preponderentă) a dobândit o tot mai mare influență în această zonă"*¹⁶.

În sprijinul ideii că, măcar până la momentul invaziei slave (anul 602), populația de pe aceste meleaguri avea ca limbă de cult și străromâna, vin două documente de maximă importanță. Primul constă în testamentul-profeție al preotului daco-roman, Sfântul Montanus: "*Doamne Iisuse Hristoase, Care ai pățimit pentru mântuirea lumii, primește sufletele robilor Tăi Montanus și Maxima, care pățimesc pentru numele Tău. Crește Doamne și apără turma cea credincioasă a Bisericii Tale din Singidunum și de prin toate văile Dunării. Cu ochii minții văd, Doamne, cum în această latură de pământ se ridică un popor nou care - **in lingua romana clamat nomen Tuum sanctum per basilicas** - cheamă numele Tău cel sfânt prin biserici, în limba romană"*¹⁷.

De remarcat că Sfântul Montanus, martirizat împreună cu soția sa Maxima la 26 martie 304¹⁸, nu folosește expresia oficială a Imperiului - "*lingua latina*" - ci un alt termen - "*lingua romana*"- ceea ce dă de înțeles că poporul cel nou de pe malurile Dunării care invocă numele Domnului în limba romană, adică în limba română, singurul care și-a păstrat, de altfel, această identitate etnică și lingvistică în mod constant, este poporul român¹⁹.

Un alt izvor literar de primă mână este scrisoarea "presbiteriului" din Gothia către Biserica din Capadocia în care este menționată Viața și pătimirea Sfântului Sava de la Buzău (+12 aprilie 372), redactată, după toate probabilitățile de către Sansala, preotul care slujea în satul Sfântului Sava²⁰. Epistola are ca expeditor colegiul preoților nord-dunăreni și nu un episcop anume, cum era și este încă uzanța corespondenței bisericești. Singura explicație a preluării conducerii bisericești de către presbiteriul nord-dunărean este oferită de vacantarea

¹⁵ Pr.Vasile Grăjdian, *Elemente de cântare bisericească și tipic*, Ed.Universității "Lucian Blaga", Sibiu, 2002, p.34.

¹⁶ Pr.Vasile Grăjdian, *Elemente...*, *Op.cit.*, p.35.

¹⁷ *Actele martirice*, colecția P.S.B., vol.11, Ed. IBMBOR, București,1982, trad. Pr.Prof.Dr. Ioan Rămureanu, pp.188-189.

¹⁸ *Martyrologium Hieronimianum*,ed.J.B.de Rossi - L.Duchesne,t.II, 1, pp .36, 59, în *Acta Sanctorum*, t.II, pars prior, Bruxelles, 1894.

¹⁹ Pr. Dr. Mircea Cristian Pricop, *Tezaurul identitar românesc*, Ed. Arhiepiscopiei Tomisului, Constanța, 2013, pp. 33-34.

²⁰ Hippolyte Delehay, *Saintes de Thrace et de Mésie*, în *Analecta Bollandiana*, XXXI, Bruxelles,1912, p.291.

scaunului episcopal²¹. De aici se poate trage concluzia că episcopia Gothiei (Dacia Carpatică) exista în secolul al IV-lea, fiind, probabil, subordonată tronului de Tomis²². Cu toate acestea, în titlul scrisorii nu este menționat Sfântul Bretanion²³, episcopul de Tomis, care trăia la momentul expedierii²⁴ - el fiind acela care a favorizat trimiterea scrisorii preoților nord-dunăreni și mutarea moaștelor Sfântului Sava în Capadocia²⁵ - ceea ce înseamnă că Dacia traiană (Gothia) aparținea de - sau chiar reprezenta - un scaun arhieresc de sine stătător²⁶, diferit de Tomis, chiar dacă, cel mai probabil, era subordonat acestuia. Vacantarea era datorată, desigur, instabilității din zonă și invaziilor neîncetate ale migratorilor.

Viața Sfântului Sava exprimă realitatea prezenței unui cult organizat, coordonat de un presbiteriu ortodox, ceea ce dă cântării bisericești de pe teritoriul danubiano-carpatic al patriei noastre o profundă ancorare în adevărurile de credință ale Bisericii Universale chiar și în momentele grele ale năvălirilor barbare.

Acest document este deosebit și pentru subiectul nostru deoarece relevă, **pentru întâia oară, un cântăreț bisericesc la nordul Dunării, în persoana Sfântului Sava**, despre care ni se spune: "Ψαλων εν εκκλησια και τουτο πανυ επιμελομενος"²⁷. "*În secolul IV preotul Sansala, pe vremea căruia trăia și preotul Guttica, avea ca dascăl la strană pe Sava de la Buzău, primul cântăreț atestat documentar pe teritoriul României, care a fost martirizat în ziua de 12 aprilie 372 la vârsta de 38 de ani, în timpul persecuției lui Athanaric, prin înecare în râul Buzău (Μπουσέος)*"²⁸.

Traducerea acestui pasaj are două versiuni. Prima este aceea a Pr.Prof.Dr.Ioan Rămureanu și este exprimată astfel: "*Cânta psalmi în biserică și aceasta cu sârguință...*"²⁹. Cea de-a doua variantă de traducere ne este oferită de Arhid.Prof.Dr.Sebastian Barbu Bucur care dă o nuanță ușor diferită lucrării liturgice a Sfântului Sava: "*cânta psalmi în biserică și cultiva cântarea psalmilor cu mare zel*"³⁰.

Desigur că pentru a îndeplini misiunea de citeț, Sfântul Sava trebuia ca mai întâi să fi fost instruit în arta muzicii de strană, iar învățătorul său pare să fi fost chiar preotul lui: Sansala. Iar dacă putem vedea cultivarea cântării psalmilor - despre care ne vorbește documentul - și cu sensul predării cântărilor bisericești, ceea ce nu înseamnă deloc o interpretare hazardată ci o deducție firească, am putea afirma că Sfântul Sava a îndeplinit pe lângă slujirea de citeț și funcția de îndrumător, profesor creștin sau catehet al micii sale comunități, ceea ce implica în mod necesar predarea cântărilor și a rugăciunilor.

BIBLIOGRAPHY

²¹ Pr.Prof.Ioan Rămureanu, *Introducere la Martiriul Sfântului Sava Gotul (12 aprilie 372)*, în *Actele Martirice*, *Op.cit.*, p.315.

²² *Ibidem*.

²³ Unii cercetători îl consideră ca autor al *Vieții Sfântului Sava* pe Bretanion, Sfântul episcop de Tomis, însă noi ne însușim părerea Pr.Prof.Dr.Ioan Rămureanu, exprimată în *Introducere...Op.cit.* pp.315-316, conform căreia lucrarea trebuie să fi fost opera unui preot nord-danubian, probabil a lui Sansala.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ Sebastian Barbu Bucur, *Cultura muzicală de tradiție bizantină...*, *Op.cit.*, p.24.

²⁸ Pr.Dr.Ion Isăroiu, *Cultura muzicală românească de tradiție bizantină în Argeș, sec.XIX-XX*, Ed.Universității din Pitești, 2004, p.8.

²⁹ Pr.Prof.Ioan Rămureanu, *Introducere la Martiriul Sfântului Sava Gotul (12 aprilie 372)*, în *Actele Martirice*, *Op.cit.*, p.315.

³⁰ Sebastian Barbu Bucur, *Cultura muzicală de tradiție bizantină...*, *Op.cit.*, p.24. Idem, *Sava de la Buzău - primul cântăreț atestat documentar pe teritoriul României*, ms.dact.

1. ****Actele martirice*, colecția P.S.B., vol.11, Ed. IBMBOR, București, 1982, trad. Pr.Prof.Dr. Ioan Rămureanu.
2. ****Martyrologium Hieronimianum*, ed.J.B.de Rossi - L.Duchesne, t.II, 1, pp .36, 59, în *Acta Sanctorum*, t.II, pars prior, Bruxelles, 1894.
3. Barbu Bucur, Sebastian, *Cultura muzicală de tradiție bizantină pe teritoriul României în secolul XVIII și începutul secolului XIX și aportul original al culturii autohtone*, Ed.Muzicală, București, 1989.
4. Barbu Bucur, Sebastian, *Învățământul psaltic până la reforma lui Hrisant. Școli și propedii*, în G.B., nr.3-4, 1980.
5. Barbu Bucur, Sebastian, *Sava de la Buzău - primul cântăreț atestat documentar pe teritoriul României*, ms.dact.
6. Barnea, I., *Arta Creștină în România*, vol.I, Ed.IBMBOR, București, 1979.
7. Ciobanu, Gheorghe, *Muzica bisericească la români*, în BOR, XC, nr.1-2, București, 1972.
8. Delehaye, Hippolyte, *Saintes de Thrace et de Mésie*, în *Analecta Bollandiana*, XXXI, Bruxelles, 1912.
9. Grăjdian, Pr.Vasile, *Elemente de cântare bisericească și tipic*, Ed.Universității "Lucian Blaga", Sibiu, 2002.
10. Grăjdian, Pr.Vasile, *Studii de Teologie Imnografică*, Ed.Universității "Lucian Blaga", Sibiu, 2008.
11. Ionescu I., *Sansala, primul preot daco-roman atestat documentar*, în *M.O.*, nr.5-8, 1970.
12. Isăroiu, Pr.Dr.Ion, *Cultura muzicală românească de tradiție bizantină în Argeș, sec.XIX-XX*, Ed.Universității din Pitești, 2004.
13. Pricop, Pr. Dr. Mircea Cristian, *Tezaurul identitar românesc*, Ed. Arhiepiscopiei Tomisului, Constanța, 2013.
14. Rădulescu, Adrian, *Bazilici și monumente creștine în contextul etnogenezei românești din secolele III-VII în Dobrogea*, în *Monumente istorice și izvoare creștine*, Ed.Arhiepiscopiei Tomisului și a Dunării de Jos, Galați, 1987.
15. Sf.Iustin Martirul și Filosoful, *Dialogul cu Iudeul Trifon*, XVII, în *Apologeți de limbă greacă*, col.PSB, vol.2, Ed.IBMBOR, București, 1980.